

הרב יונה מצגר

הרב הראשי לישראל

מכירת איברים לצורך השתלה

ראשי הפרקים:

- א. מספר שאלות עקרוניות
- ב. האם יש לתקן תקנה האוסרת סחר באיברים משום חשש ל"סחיטה"?
- ג. בעלות האדם על גופו
- ד. הצלת חיים בספק סכנה
- ה. החיוב לסכן את עצמו כדי להציל את חברו
- ו. האם אין חיוב להסתכן להצלת חברו, או שיש בכך איסור
- ז. האם ניתן לחייב תרומת איבר לא חיוני להציל את חברו
- ח. אלו איברים ניתן להתיר את השתלתם
- ט. מכירת איברים לצורך השתלה
- י. ההבדל בין אם מחוייב לתרום או שרשאי לתרום
- יא. יש להוסיף עוד טעם להיתר: משום תיקון העולם
- יב. שילוב טעמים להיתר המכירה
- יג. היתר התרומה משום פיקוח נפש.
- יד. מה מוגדר מצב של פיקוח נפש:
- טו. תרומה לחולה מסוים או "לבנק איברים"
- טז. למי מותרת התרומה - המכירה
- יז. הבעיה המוסרית במכירה
- יח. לסיכום

שאלה

לאחרונה התפרסמה ידיעה על בחור צעיר, המבקש למכור את אחת מכליותיו לפצוע צה"ל שנפגע בשתי כליותיו וזקוק בדחיפות להשתלה, תמורת ארבעים וחמישה אלף ש"ח. לטענת הצעיר המעוניין למכור את אחד מאיברי גופו, הוא עושה זאת כדי לפרוע את חובותיו לנושים שונים, הרודפים אותו ואף מאיימים על חייו. וכן בשל היותו מובטל וחסר בית.

משרד הבריאות ומספר בתי חולים סירבו לבצע את הניתוח, בטענה כי השקפתם שוללת באופן נחרץ סחר באיברים. הצעיר פנה לבג"ץ שיתיר לו את המכירה.

מהי דעת התורה בעניין זה?

תשובה

א. סוגיה זו מעוררת מספר שאלות עקרוניות:

א. גם אם נאמר שאין מקום לתקן תקנה על איסור מכירת איברים מחשש של ניצול לרעה, ושאין בהוצאת הכליה או כל איבר אחר כל סיכון לחיי המוכר. האם מותר לאדם להוציא איבר מגופו? ובעצם נוגעים אנו בסוגיית " בעלות האדם על גופו "

ב. אם בעצם הוצאת האיבר, או בהליך הרפואי הכרוך בכך, יש משום סיכון חייו של המוכר באופן מיידי או עתידי, האם מותר לו לסכן את חייו ולעשות כן?

ג. האם יש הבדל אם אדם עושה כן מחמת פיקוח נפשו של אחר, או בשל שיקול כלכלי גרידא, ומה נחשב לפיקוח נפש: האם רק כשחולה מסוים נמצא לפנינו או גם לצורך חולה עתידי.

ד. האם יש הבדל למי מותר למכור איבר, דהיינו רק לקרובים, או רק לבני ברית וכו'?

ה. בהנחה שהתשובות לשאלות דלעיל חיוביות ולא מסויגות, האם יש מקום לתקן תקנה האוסרת סחר באיברים משום חשש ניצול לרעה של מצוקת החולה ומשפחתו.

כדי לברר האם יש מקום לדון בשאלות העקרוניות שהצבנו בתחילה, נקדים ונברר את השאלה האחרונה שהעלינו:

ב. האם יש לתקן תקנה האוסרת סחר באיברים משום חשש ל"סחיטה"?

חששותיהם של המתנגדים לתרומת איברים, מתבססים בעיקר על הטענה כי מתוך הניסיון שנרכש בארצות אשר בהן קיימת אפשרות לתרומת איברים חוקית, מתקיים במקביל "שוק שחור" של סחר באיברים המבוסס גם על מעשים פלילים: סחיטה, איומים, חטיפה לצורך קצירת איברים ותופעות אחרות שהגיעו עד כדי רצח. משום כך מתבקשת השאלה האם לא מן הראוי לתקן תקנה שתאסור לחלוטין מכירת איברים מאדם חי, וכן תרומת איברים מן החי שלא במסגרת קירבת משפחה ראשונה, וזאת, כדי למנוע מעשים אשר לא יעשו, וניצול מצבו הרפואי של החולה ומצוקת משפחתו לצורך הצגת רווחים כלכליים מפוקפקים.

החשש מפני סחיטה וניצול לרעה נידון בעניין אחר, שממנו נוכל ללמוד גם לענייננו, והוא בהקשר לימים האפלים בהם נחטפו יהודים ע"י גויים שדרשו מבני עמנו סכומי כסף גדולים תמורת פדיונם.

המשנה במסכת גיטין (דף מ"ה ע"א) אומרת:

"אין פודין את השבויים יתר על כדי דמיהן מפני תיקון העולם".

שואלת {שם} הגמרא:

איבעיא להו, האי "מפני תיקון העולם", משום דחוקא דציבורא הוא, כלומר אין לדחוק את הציבור לפדות את השבויים יתר על כדי דמיהן ולהביאו לידי עניות) או דילמא משום דלא ליגרבו ולייטו טפי. (כלומר אם יתנו לשובים את מבוקשם מבחינה כספית, יגבירו השובים את החטיפות כדי לסחוט ולזכות בכספים נוספים).

מסביר רש"י: שהנפקא מינה בין שני פירושים אלה הוא, כשיש לשבוי אב עשיר, הרוצה לפדותו בדמים רבים. ולא יטיל את האחריות על קופת הציבור. לפי הפירוש הראשון - מותר, לפי הפירוש השני אסור.

הרמב"ם: בהלכות מתנות עניים (פ"ח, י"ב) פוסק כפירוש השני וז"ל:

"אין פודים את השבויים ביתר על דמיהם, מפני תיקון העולם. שלא יהו האויבים רודפין אחריהם לשובתם".

לפי טעם זה כשאביו עשיר - אסור לו לפדותו, למרות שיפדנו על חשבוננו הפרטי ואין חשש שיגרום לדילדול הקופה הציבורית.

משמע מכל הנ"ל: שראוי לאסור מכירת איברים וגם כאן מפני "תיקון העולם" כאשר יש חשש סביר להכשלת הרבים ע"י סחטנים שינצלו את מצבה של משפחת החולה, וידרשו מהם סכומים מופרזים לצורך הסכמתם למכור את איברי גופם.

אך מדברי התוספות לא משמע כך, כי הגמרא במסכת גיטין (דף נ"ח ע"א)

אומרת:

"מעשה ברבי יהושע בן חנניה שהלך לכרך גדול שברומא, אמרו לא תינוק אחד יש בבית האסורים, יפה עיניים וטוב רואי, וקווצותיו סדורות לו תלתלים..."

אמר; מובטחני בו שמורה הוראה יהיה בישראל...לא אז משם עד שפדהו בממון הרבה, ולא היו ימים מועטים, עד שהורה הוראה בישראל".

תמהו התוספות: "איך פדה אותו יותר מכדי דמיו? הרי זה נגד דברי הגמ' בדף מ"ה? והשיבו התוספות שני תירוצים:

א. כשיש סכנת נפשות שיהרגו את השבוי פודים אותו אף ביותר מכדי דמיו

ב. תינוק זה מופלג בחכמה היה, ולפיכך דינו שונה.

יוצא אפוא, לפי התירוץ הראשון, כי במקום שיש סכנת נפשות, פודים את השבויים אף ביותר מכדי דמיהם, ולדעת ה"שדי חמד" (ח"א מערכת א' קכ"ט) גם לדעת התירוץ השני במקום שיש סכנת נפשות פודים אף ביותר מכדי דמיו.

ומכיוון ש"בפתחי תשובה" (יו"ד רנ"ב ד') הובאו בעניין זה דעות לכאן ולכאן. כתב הרב המגיד (הלכות גזילה פ"ז) שבספק תקנה- מעמידים את העניין על עיקר הדין. ולעניינו עיקר הדין שבסכנת נפשות - מותר לפדות ביותר מכדי דמיהן.

כמ"כ יהיה מותר לכאורה, לדרוש סכום גבוה תרומת איבר.

כי גם לענייננו אם מדובר בפיקוח נפש של החולה הזקוק לכליה, והוא רוצה לרכוש את אחת מכליותיו של אדם בריא - מכיוון שמדובר כאן בפיקוח נפש, אין בחז"ל כל הגבלה על האדם החולה לרכוש את האיבר, בגלל "תיקון העולם" וע"י כך ימנע ממנו להציל עצמו.

בכל זאת, ראוי שבי"ד ידון בכל מקרה לגופו. לפיכך אין מקום לתקן תקנה האוסרת מכירת איברים בגלל חשש לסחטנות כספית וכדו'.

ג. בעלות האדם על גופו

השאלה היא, האם בכלל מותר לאדם להוציא מגופו איבר, מי אמר שהוא הבעלים על גופו כדי לעשות כן?

1. הוכחה מדין חובל בעצמו.

יכולים אנו לברר את השאלה האם יש לאדם בעלות על גופו, מתוך עיון בסוגיה מפורשת בש"ס הדנה בשאלה האם אדם רשאי לחבול בעצמו,

וממסקנתה נוכל ללמוד לנדון דידן: שאם החבלה מותרת, סימן שגוף האדם מצוי בבעלותו ולכן מותר לו, אם ירצה לחבול בעצמו, אך אם הדבר אסור, יש בכך ללמד שגופו אינו בבעלותו.

במשנה מסכת בבא קמא (פ"ח מ"ו) מובאת דעתו של רבי עקיבא:

"החובל בעצמו אף על פי שאינו רשאי, פטור"

ובגמרא שם (צ"א, ב), מובאת ברייתא:

"אמר לו ר"ע, צללת במים אדירים והעלת חרס בידך, אדם רשאי לחבול בעצמו"

ומסיקה הגמרא שם שזו מחלוקת תנאים האם אדם רשאי לחבול בעצמו, ומדברי התוספות שם עולה כי זו מחלוקת תנאים בדעת ר' עקיבא.

עתה עלינו לבאר איזה איסור עובר האדם באם חובל בעצמו. לכאורה מצינו בזה סתירה בדברי הרמב"ם, שמחד פסק: (הלכות חובל ומזיק פ"ה ה"א):

"אסור לאדם לחבול בין בעצמו ובין בחברו".

ומדבריו שהשווה חובל בחברו לחובל בעצמו, נראה שהאיסור הוא איסור תורה, שהרי חבלה בחברו אסורה מדאורייתא בשני לאוין "לא יוסיף להכותו" ו"פן יוסיף להכותו" (דברים כה, ג), ואם השווה לכך חבלה בעצמו, נראה שזהו איסור תורה. אולם מאידך פסק הרמב"ם (בהלכות שבועות פ"ה ה"ז):

"נשבע להרע לעצמו כגון שנשבע שיחבול בעצמו, אע"פ שאינו רשאי, שבועה חלה עליו"

ומדבריו אלו משמע שהאיסור הוא רק מדרבנן, שאם לא כן לא היתה חלה שבועתו לבטל איסור תורה.

והראשונים בשבועות כתבו שיתכן מקרה של איסור תורה ולמרות זאת תחול עליו שבועה, והיינו במקרה שהאיסור אינו מפורש בתורה אלא נלמד מדרשה, וכן כתב במפורש הר"ן בשבועות [כז, א ד"ה אביא] ובנדרים [ח, א]. וכך כתב גם הרדב"ז בפירושו לרמב"ם בהלכות שבועות.

א"כ לדבריהם, אין כל סתירה ברמב"ם, ובאמת הרמב"ם סובר שאיסור חבלה בעצמו הוא מן התורה, והא ששבועה חלה על כך, היינו משום שהדבר אינו מפורש בפסוקים. על כל פנים לדעת הרבה מן הראשונים האיסור הוא איסור תורה, וכן פסק הרשב"א בתשובה [ח"א סי תרטז], והר"ן בחידושיו לשבועות [כג, ב, ד"ה דמוקים], והתוספות בשבועות[לו, א].

יש שכתבו שהאיסור הוא רק מדרבנן, וכך פירש הלחם משנה בהלכות שבועות את דברי הרמב"ם, וגם המאירי בפירושו לבבא קמא [צא, ב] כתב במקום אחד שהאיסור רק מדברי סופרים [ויש שם סתירה בדבריו], וכן בפירושו לשבועות [כא, ב] כתב שאין זה איסור תורה גמור.

2. חבלה בעצמו לצורך:

אך יש לעיין האם מותר לחבול בעצמו כשעושה כן לצורך, והנה התוספות בשבועות (שם ד"ה אלא) כתבו:
 "למ"ד דאסור, אפילו לצורך, אסור לחבול בעצמו".

3. הכרעת ההלכה בשאלת חבלה בעצמו:

להלכה נחלקו הראשונים: יש שסברו שלהלכה קי"ל שאסור לאדם לחבול בעצמו, וכן דעת הר"ף והרא"ש בשבועות שהביאו רק את המשנה - בה מפורש לאיסור, וכן דעת הרשב"א בתשובה הנזכרת וכן דעת הר"י מיגאש, וכן פסק השו"ע (חו"מ סי' ת"כ סעיף ל"א):

"החובל בעצמו אע"פ שאינו רשאי - פטור, אחרים שחבלו בו - חייבים!"

מאיידך, יש ראשונים הפוסקים שרשאי אדם לחבול בעצמו, והביאו ראייה מהמעשה המובא בגמרא [בבא קמא, שם] שרב חסדא כשהיה הולך במקום שיש בו קוצים, היה מרים בגדיו כדי שלא יקרעו, ואף על פי שמכך נגרם שרגליו היו נחבלות, הסביר רב חסדא את הנהגתו זו, באמרו: "זה מעלה ארוכה וזה אינו מעלה ארוכה", דהיינו, הגוף מתרפא, אך הקרע בבגד עלול שלא יהיה ניתן לתיקון. רב חסדא התיר לעצמו לעשות זאת, כיוון שסבר שאדם רשאי לחבול בעצמו. וכן דעת ה"שיטה מקובצת" בשם הרמ"א. ומכל מקום כתבו אחרונים שאף לדבריהם של המתירים אין היתר אלא לצורך, אבל שלא לצורך - אסור, לא יהיה גופו קל מבגדו ושאר דברים שעובר עליהם בבל - תשחית.

וראייתי בשולחן ערוך [חו"מ הלכות נזקי הגוף ונפש ס"ד] שכתב במפורש ז"ל:

"אסור להכות את חברו אפילו הוא נותן לו רשות להכותו. כי אין לאדם רשות על גופו כלל, לא להכותו ולא לביישו, ולא לצערו בשום צער, אפילו במניעת איזה מאכל ומשתה".

בדבריו מפורש שאין לאדם בעלות על גופו.

4. חבלה במקום צורך גדול:

ה"פני יהושע" (שם) חידש שבמקום צורך גדול, מודים גם השיטות האוסרות בדרך כלל, שבמקרה כזה מותר לו לחבול בעצמו.

5. הוכחה מדין אין לוקה ונהרג על פי עצמו:

הוכחה נוספת אפשר להביא מדברי הרמב"ם (הלכות סנהדרין פי"ח ה"ו) שכתב:

"אין בי"ד ממיתין ולא מלקין את האדם בהודאת פיו, אלא עפ"י שניים עדים".

ויש לעיין, מדוע בדיני ממונות הדין הוא שהודאת בעל דין כמאה עדים מי וכאן לא?

הרדב"ז (שם) כתב ביאור הדבר:

אע"פ שגזירת מלך היא, ואין אנו יודעים טעמא, אפשר לתת קצת טעם, לפי שאין נפשו של אדם קניינו אלא קנין הקב"ה (כנאמר ביחזקאל פרק י"ח). הלכך לא תועיל הודאתו בדבר שאינו שלו... אבל ממונו הוא שלו, ומשום הכי אמרינן "הודאת בעל דין כמאה עדים עמי". וכי היכי דאין אדם רשאי להרוג את עצמו, כך אין אדם רשאי להודות על עצמו שעשה עבירה שחייב עליה מיתה, לפי שאין נפשו קניינר".

מקור לדברי הרדב"ז שכתב שנפשו של אדם אינה קניינו ניתן להביא מדברי הרמב"ם עצמו שכתב בהלכות רוצח (פ"א ה"ד):

"ומוזהרים ב"ד שלא ליקח כופר מן הרוצח, ואפילו נתן כל ממון שבעולם, ואפילו רצה גואל הדם לפוטרו, שאין נפש של זה הנהרג קניין גואל הדם אלא קניין של הקב"ה, שנאמר: ולא תקחו כופר לנפש רוצח".

הנה לנו מפורש בדברי הרמב"ם שנפש האדם אינה קניין אנושי, ואפילו לא של מי שניתנה לו הרשות ליטול את חייו של חברו - דהיינו גואל הדם, אלא של הקב"ה.

6. הוכחה מהחיוב להתרפאות:

ניתן להוכיח כן גם משיטתם של הרבה מהראשונים הסוברים כי חובה על האדם להתרפאות, וכן נראית שיטת הרמב"ם שכתב בספר הקצרות:

"החסיד השוטה המואס בעזרתו של רופא ונשען רק על עזרת ה' דומה לאיש רעב המואס מאכילת לחם, ומקוה שה' ישמרנו וירפאנו מן המחלה הזאת הנקראת רעב".

וגם הרשב"א בתשובה[ח"א סי' תיג] האריך בעניין החיוב להתרפאות וכתב:

"ואמרם נתנה רשות לומר שאין זה הפך מה שהזהירה התורה בהשגחה. וכו' ולא עוד אלא שאסור להיכנס בעניני הסכנות ולבטוח על הנס והוא אמרם שקיר נטוי מזכיר עון. ואמרו על הסומך על הנס אין עושין לא נס. ומותר לבטוח באדם והוא שלא יסור ליבו מן ה'. ואמרו ארור הגבר אשר יבטח באדם ומה' יסור ליבו. אך לבטוח בשם ושיעשה לו תשועה ע"י האיש הפלוני מותר ומצווה".

וכן הסיקו גדולי האחרונים להלכה, כי חובה על האדם לעשות כל שביכולתו כדי להתרפאות, והיינו מפני שגופו אינו ברשותו אלא פיקדון בידו ולפיכך

חובה מוטלת עליו לשומרו ככל האפשר, וכפי שהזהירה התורה "ונשמרתם לנפשותיכם מאד" ועוד מתרה ואומרת: "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש", ומשם למדים אנו אזהרה לאדם שלא ייטול את נפשו, ומכל זה נראה בעליל כי נפש האדם אינה קנינו, אלא רק כפיקדון נשארה בידו.

7. לסיכום:

לכאורה יש מקום להוכיח מדין חבלה בעצמו כי האדם אינו בעלים על גופו, שהרי בשו"ע נפסק שאינו רשאי לחבול בעצמו. ועוד, מאחר ולרוב הפוסקים איסור חבלה בעצמו, הוא איסור תורה, הרי שזהו ספק איסור תורה ויש להחמיר בו, למרות שיש מספר דעות שפסקו שמותר לאדם לחבול בעצמו. כמו כן ניתן להוכיח זאת ממקומות נוספים דוגמת הדין שאינו לוקה ונהרג על פי עצמו, בהם נאמר במפורש שנפשו של אדם אינה קנינו, וכן מהאיסור שיש על האדם ליטול את נפשו והחובה המוטלת עליו להשתדל ולהתרפאות ממחלתו.

וראיתי שכן נקט הגרשי"ז ז"ל בפשיטות [במאמרו "משפט שיילוק לאור ההלכה"] כי גוף האדם אינו קניינו של האדם, למרות שהיו מי שחלקו עליו בכך.

לגופו של נדון דידן, יש מקום להמשיך ולברר את הדין, מאחר:

- א. שבמקום צורך גדול מצאנו שמתירים לדעת הכל לחבול בעצמו.
- ב. במקום פיקוח נפש יש מקום לומר שנדחה האיסור לחבול בגופו.
- ג. יתכן שחבלה מוגדרת רק שאין הדבר נעשה לתכלית ראויה.

ד. הצלת חיים בספק סכנה

חיוב הצלת חבירו, במחיר חייו שלו או במחיר ייסורים או בהוצאת ממון: במקרה שעומדת הברירה ביד האדם להציל את חייו שלו או את של חברו, נפסקה ההלכה כי חייו קודמים ואינו צריך למסור את חייו כדי להציל את חברו כפי שלמדים אנו מהגמרא בבא מציעא (דף ס"ב ע"א):

"שניים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהן קיתון של מים. אם שותים - שניהם מתים, ואם שותה אחד מהם - מגיע לישוב. דרש בן פטורא: "מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו. עד שבא ר"ע ולימד, "וחי אחיך עמך" - חייך קודמים לחיי חברך".

מכאן נוכל להסיק: במקום שיש סכנה ודאית, אין לאדם להכניס עצמו לסכנה, אפילו בשביל להציל את חבירו מסכנה ודאית.

והנה, במקום שיכול להציל את חברו מבלי שיאונה לגופו כל רע חייב מן

התורה לעשות כן, אפילו אם נצרך להוציא לשם כך ממון, ואפילו אם ברור לו כי חברו לא יוכל לשלם לו עבור הצלתו.

כך נפסק בשו"ע [ח"מ סי' תכ"ו]:

"הרואה את חברו טובע בים, או ליסטים באין עליו, או חיה רעה באה עליו ויכול להצילו הוא בעצמו או שישכור אחרים להציל, ולא הציל וכו', וכיוצא בדברים אלו, עובר על לא תעמוד על דם רעך"

וכבר עמדו נושאי הכלים במקום וביארו כי החיוב להציל את חברו, כשהמדובר רק בטרחת גופו נלמד מהפסוק "והשבותו לו" הכולל גם את השבת גופו כפי שמבואר בגמרא.

אך הפסוק "לא תעמוד על דם רעך" נצרך המקרה שנדרש להוציא ממון כדי להציל את חברו וללמדנו שמחויב בכך - כפי שמבואר בסוגיית הגמרא בסנהדרין [עג, א] וכמו שפירש שם רש"י:

קמ"ל לא תעמוד על דם רעך - לא תעמוד על עצמך אלא חזור על כל צדדין שלא יאבד דם רעך"

המגן אברהם [סוף סימן קנו] חידש שיש חיוב לאדם לסבול צער הגוף, כדי שלא ייהרג ישראל אחר בחינם. **ובאמרי בינה** [או"ח סי' י"ג אות ה], הביא את דברי המג"א, ותמה עליו, שהרי כבר כתב הב"י בשם הירושלמי שחייב להכניס עצמו אפילו לספק סכנה כדי להציל את חברו. אולם כבר מצינו בדרכי תשובה שהביא בשם השטמ"ק [בכתובות דף לג], שייסורים ממושכים חמורים ממיתה, ולמיתה ודאי אינו מחויב למסור עצמו להציל את חברו, ובאמת נראה שנדון זה שנוי במחלוקת וכדלהלן.

ה. החיוב לסכן את עצמו כדי להציל את חברו:

השאלה היא. האם חייב אדם להכניס את עצמו לספק סכנה כדי להציל את חברו, שנמצא בסכנה ודאית. (כלומר התורם מסתכן ע"י תרומת איברו, אך לא ברור שע"י כך ימות).

לכאורה שאלה זו מוכרעת ממקומה, שהרי הדוגמאות שנקט ה "שולחן ערוך" כגון, שחברו טובע בים, יש סכנה טבעית בהצלתו, וברור שגם המציל מסתכן בכך, ולמרות זאת הוא מחויב להצילו.

מאידך, המשך הדברים: "או שליסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו" משמע כי הסכנה לחברו היא עתידית, ועליו מוטל רק למונעה ממנו, ואין סכנה למציל בעצם מעשה ההצלה, ויתכן כי אם כבר נשבה על ידי ליסטים, או שהחיה גוררתו, אז אין עליו חיוב לסכן עצמו לשם הצלת חברו.

הסמ"ע [שם] הביא הגהות מימוניות (מובא בסמ"ע ח"מ סי' תכ"ו) בשם

הירושלמי שכתבו:

"חייב אדם להכניס עצמו בספק סכנה בשביל זה"

והירושלמי עליו מסתמך הגהות מימוניות מקורו בתרומות [פ"ח ה"ד] המספר מעשה:

"רב אימי איתציד בספסופה, אמר ר' יוחנן יכרך המת בסדינו, אמר ר' שמעון בן לקיש עד דאנא קטיל ואנא מתקטיל, אנא איזיל ומשזיב ליה בחילא, אזל ופייסון ויהבוניה ליה".

דהיינו, רב אימי נשבה והיה בסכנה. עד שרבי יוחנן התייאש והורה להכין לו תכריכין. למרות זאת, החליט ריש לקיש ללכת ולנסות להצילו, אע"פ שהיתה סכנה ברורה שיהרג, ולבסוף נסתייע בידו והצליח לשחררו מהם בלא קרב. על כל פנים רואים אנו שר"ל הכניס עצמו במקום סכנה [ועכ"פ ספק סכנה] להציל את חברו.

וביאר הבית יוסף [במקום] את טעם ההיתר לשיטת ההגהות מימוניות, וזה לשונו

"טעם, מפני שהלה [חברו] ודאי, והוא ספק, וכל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא"

אולם הר"ף הרא"ש והטור והבית יוסף עצמו בשו"ע, וכן הרמ"א בהגהותיו - השמיטו דין זה של הגהות מימוניות.

וכתב ה"פתחי תשובה" בשם ספר "אגודת אזוב":

לא לחינם השמיטו הפוסקים הנ"ל את דינו של הירושלמי. כי לדעתם הבבלי חולק על הירושלמי, בדין זה, ואנו פוסקים כהבבלי. והוסיף וכתב שהרדב"ז [ח"ג סי' תרכז] כתב כן בפשיטות: "דספיקא דידיה עדיף מודאי דחבריה".

ובעל אגודת אזוב הוכיח (בעמק שפה ג, ב) מהגמרא בנדה [סא, א] שאין אדם מחוייב להכניס עצמו לסכנה לשם הצלת חברו כמעשה המובא שם בגמרא:

"הנהו בני גלילא דנפק עלייהו קלא דקטול נפשא, אתו לקמיה דרבי טרפון, אמרו ליה: לטרמינן מר! אמר להו: היכי נעביד? אי לא אטמרינכו - חזו יתייכו, אטמרינכו - הא אמור רבנן האי לישנא בישא, אע"ג דלקבולי לא מבעי - מיחש ליה מבעי, זילו אתון טמרו נפשייכו".

דהיינו רב טרפון חשש שמא אמת הקול שיצא על בני הגליל שהרגו את הנפש, וממילא מי שנותן להם מחסה מפני השלטונות מסתכן בעצמו, ומשום כך נמנע מלהחביאם ורק אפשר להם בהעלמת עין להתחבא בשטחו. למרות שהיה זה רק ספק, סירב רב טרפון להכניס עצמו לספק סכנה, לצורך הצלת בני הגליל, מוכח מכאן, שאין אדם מחוייב להיכנס לספק סכנה כדי להציל את

חברו. אך ה"אגודת אזוב" מסיים וכותב:

"אולם צריך לשקול העניין היטב אם יש בו ספק סכנה ולא לדקדק ביותר, כאותה שאמרו סוף פרק אלו מציאות: שכל המדקדק בכך סופו לבוא לידי כך"

דהיינו, גם ה"אגודת אזוב" מודה, שבספק סכנה אינו מחוייב לסכן עצמו, אלא שצריך לשקול עניין זה בזהירות ולא להחליט על כל חשש קל שזהו מצב של ספק סכנה, ולפטור עצמו מן החיוב. על כל פנים, הפ"ת למד בשיטת הרדב"ז שאין לאדם לסכן עצמו לצורך הצלת חברו.

אולם מעיון בתשובות הרדב"ז עולה מסקנה שונה:

הרדב"ז [בח"ה סימן ריח] נשאל על כפילות וסתירת דברים בשיטת הרמב"ם בהלכות רוצח, וזה לשונו:

"שאלת ממני אודיעך דעתי במה שכתב הרמב"ם ז"ל הל' רוצח ושמירת נפש פ"ק כל היכול להציל ולא הציל עובר על לא תעמוד על דם רעך. וקשיא לך: חדא, שהרי כתב זה הדין למטה. ותו, דלמטה כתב עובר על שני לאוין ועשה של וקצותה את כפה"

והשיב לשואל על קושייה זו ובתוך דבריו כתב:

"ולא זו בלבד אלא אפילו יש בו קצת ספק סכנה כגון ראה אותו טובע בים או לסטים באים עליו או חיה רעה, שיש בכל אלו ספק סכנה, אפ"ה חייב להציל. ואפילו שלא היה יכול להציל בגופו, לא נפטר בשביל כך, אלא חייב להציל בממונו".

וכן בסוף דבריו כתב:

"אלא שאינו חייב להכניס עצמו לספק סכנה בשביל ממונו אבל להציל נפש חבירו או שלא יבא על הערוה אפי' במקום דאיכא ספק סכנה חייב להציל והכי איתא בירושלמי. ומ"מ אם הספק נוטה אל הודאי אינו חייב למסור עצמו להציל את חברו ואפי' בספק מוכרע אינו חייב למסור נפשו דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי דילמא דמה דידיה סומק טפי אבל אם הספק אינו מוכרע אלא נוטה אל ההצלה והוא לא יסתכן ולא הציל עבר על לא תעמוד על דם רעך".

הנה דברים ברורים כי שיטתו היא להיפך ממשמעות דבריו בתשובה הקודמת- וכפי שהבינו בדבירו בעל "אגודת אזוב" וה"פתחי תשובה". אלא לדעתו חייב אדם מן התורה להסתכן כדי להציל את חבירו, ובלבד שהסכנה לחייו אינה שקולה לסיכוי הצלתו, ויש לכל הפחות מעט יותר סיכוי שיצליח להציל מבלי לסכן את נפשו, [49%-51%], אולם אם הסיכוי והסיכון שקולים, אינו מחוייב להציל את חברו, מאחר "ומה חזית דדמא דידיה סומק טפי".

